

ปัญหาและวิธีการจัดการเศรษฐกิจในจังหวัดชายแดนภาคใต้
PROBLEMS AND METHODS FOR MANAGING THE ECONOMY
IN THE SOUTHERN BORDER PROVINCES

กฤษฎา แสงพลอย

Krisada Seangploi

นักวิชาการอิสระ

Independent academic

Corresponding Author E mail : 6530504044@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

จากปัญหาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้เรื่องที่ประชาชนมีความกังวลมากที่สุด 3 อันดับแรก พบว่า เป็นปัญหาการค่าครองชีพสูง รายได้ไม่เพียงพอ และปัญหายาเสพติด สอดคล้องกับผลสำรวจความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐให้ช่วยเข้ามาแก้ไขปัญหารื่องดังกล่าวเช่นเดียวกันที่ผ่านมาการกระตุ้นและส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนใต้มีหลายโครงการและยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการจัดทำเครื่องชี้วัดดัชนีความเชื่อมั่นจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นประจำทุกไตรมาสจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายที่จะใช้แก้ไขปัญหในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม และสามารถติดตามการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับคนที่ตกงานทั้งคนในพื้นที่และคนที่เดินทางกลับถิ่นฐาน ให้ความสำคัญกับปัญหาสินค้าเกษตรเนื่องจากช่วงที่ผ่านมา ร้านอาหารหรือกิจการโรงแรมที่พักต่างๆ มีผู้ใช้บริการจำนวนไม่มากส่งผลให้ความต้องการผลผลิตสินค้าเกษตรยังไม่มากพอที่จะทำให้ราคาผลผลิตเพิ่มขึ้นในระดับที่คาดหวังได้จึงได้มีความพยายามแก้ไขปัญหานี้ ซึ่งได้ประสานกับกระทรวงพาณิชย์ร่วมกันหาตลาดรองรับสินค้าเหล่านี้เพื่อช่วยเหลือพี่น้องเกษตรกรด้วย สำหรับในปี 2566 การเพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิต การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจน ซึ่งการจัดทำดัชนีความเชื่อมั่น และการสอบถามปัญหาความเดือดร้อนของพี่น้องประชาชนในพื้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการของประชาชนให้ตรงจุดและต่อยอดมากยิ่งขึ้นให้เกิดเป็นกิจกรรมพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: ปัญหา,เศรษฐกิจ,ชายแดนภาคใต้

Abstract

Results of a survey of problems in the southern border area The top 3 issues that people are most concerned about are the high cost of living problems. Insufficient income and drug problems consistent with survey results The need for assistance from the government to help solve this issue is also the same. In the past, there have been many

projects to stimulate and promote the economy in the southern border region and are still being implemented continuously. In which the confidence index indicators for southern border provinces are prepared on a quarterly basis. It will be useful in formulating policies that will be used to appropriately solve problems in the area and can be used to monitor the operations of relevant agencies effectively. To support all those who are unemployed in the area and people who have returned to their hometowns, including the SBP, they give importance to agricultural product problems. Due to the past period Restaurants or hotels/accommodations There are not many users. As a result, the demand for agricultural products is not yet sufficient to cause the prices of the products to increase to the expected level. Therefore, efforts have been made to solve this problem. which has coordinated with the Ministry of Commerce to find a market to support these products To help fellow farmers as well. In 2023, increasing income and quality of life, solving problems of inequality and poverty. which the confidence index is created and asking about problems of the people in the area will lead to development that meets the needs of the people directly and Extend it even more to become a concrete development activity.

Keywords: Problems, Economy, Southern border

บทนำ

งานเขียนที่ใช้ในบทความนี้ ส่วนหนึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดกระแสหลัก ที่ปรากฏในนโยบาย และปฏิบัติการของรัฐในการจัดการกับความไม่สงบในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ อาทิ งานเขียนกลุ่มที่มองว่า ความยากจนและความด้อยพัฒนา คือ สาเหตุของความไม่สงบ ดังนั้น รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงจะต้องมี บทบาทในการ พัฒนาเพื่อแก้ไขความยากจนและความด้อยพัฒนานั้น รวมทั้งงานเขียนที่เสนอถึง ผลกระทบ ของความไม่สงบที่สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ยังมีงานเขียน อีกบางส่วนในแนววัฒนธรรม/ เศรษฐกิจชุมชนที่เสนอมุมมองที่แตกต่างไป โดยชี้ว่าการ พัฒนาโดยรัฐและการขยายตัวของทุนต่างหากที่เป็น สาเหตุของความยากจนและความ ด้อยพัฒนา อันนำมาสู่สถานการณ์ความไม่สงบในที่สุด ขณะเดียวกันก็มีการ งาน อีกบาง ส่วนที่พยายามชี้ถึงความสลับซับซ้อนของประเด็นเศรษฐกิจและการพัฒนาท่ามกลาง สถานการณ์ความ รุนแรง ที่มีทั้งการปรับตัวของผู้คน การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของธุรกิจ ท้องถิ่น อนึ่ง นอกเหนือจากการสำรวจ ประเด็นและเนื้อหาของงานเขียนที่หยิบยกมาแล้วนั้น บทความนี้ยังได้ พยายาม เชื่อมโยงงานเขียนเหล่านี้เข้ากับบริบทและการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และ การเมืองของจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย เพื่อทำความเข้าใจสถานะของ งานเขียน คลอดจนจุดยืนและความ

เป็นการเมืองของผู้เขียนหรือองค์กร/หน่วยงานที่ สนับสนุนการผลิตงานเขียนที่มีต่อสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนใต้

ความหมายของเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ คือ ระบบที่เกิดจากผลรวมของการแลกเปลี่ยน (Transaction) จากทุกการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจนั้นตัวอย่างเช่น ระบบเศรษฐกิจของไทย ก็เกิดจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ส่วนเศรษฐกิจโลกก็จะมาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นทั่วโลกรวมกัน

ความหมายของเศรษฐกิจตามพจนานุกรม คำว่า เศรษฐกิจ (Economy) คือ งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ปี 2542) อย่างไรก็ตาม การอ้างอิงความหมายของเศรษฐกิจตามพจนานุกรมยังคลุมเครืออยู่บ้าง ดังนั้นในบทความนี้เราจะอธิบายว่าในภาพรวมแล้วแล้วระบบเศรษฐกิจ (Economic System) หรือที่เรียกกันว่าเศรษฐกิจทำงานอย่างไรและมีที่มาที่ไปอย่างไรโดยอ้างอิงจาก How The Economic Machine Works คือ วิดีโอที่อธิบายวัฏจักรเศรษฐกิจและภาพรวมของเศรษฐกิจตามแนวคิดของ Ray Dalio อดีต Co-Chief Investment Officer และ Co-Chairman แห่ง Bridgewater Associates หนึ่งในกองทุน Hedge Fund ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด

เศรษฐกิจเกิดจากอะไร

เพื่ออธิบายการทำงานของระบบเศรษฐกิจว่าแท้จริงแล้วเศรษฐกิจ คืออะไร? และ เศรษฐกิจเกิดจากอะไร มาจากไหน? ดังนั้นจึงจะเริ่มอธิบายจากหน่วยที่เล็กที่สุดของระบบเศรษฐกิจไปหาหน่วยที่ใหญ่ขึ้นตามลำดับ

การแลกเปลี่ยน (Transaction)

ส่วนที่เล็กที่สุดของ เศรษฐกิจ คือ การแลกเปลี่ยน (Transaction) หรือก็คือการซื้อขายสินค้าทั่วไปในชีวิตประจำวันของเรา อย่างเช่น A ซื้อปากกาจาก B (A ให้เงิน B และ B ให้ปากกา A เป็นการแลกเปลี่ยน) เพียงเท่านี้ก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนขึ้น 1 ครั้ง (1 Transaction) การแลกเปลี่ยนเหล่านี้นี้ไม่ได้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนอะไร หากแต่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจาก ความต้องการของมนุษย์ (Needs) ไม่ว่าจะเกิดจากความจำเป็นหรือเพียงแค่ต้องการเฉย ๆ ก็ตาม ซึ่งจากตัวอย่างจะเห็นว่า A อยากได้ปากกา (A จึงซื้อปากกาจาก B)

ตลาด (Market)

ตลาด (Market) คือ การรวม Transaction ประเภทเดียวกันไว้ด้วยกัน อย่างเช่น ตลาดปากกา (อาจถูกรวมไว้ในตลาดเครื่องเขียน) ซึ่งตลาดเครื่องเขียนก็จะมีผู้ขายและผู้ซื้อหลายราย (แต่ตลาดนั้นจะมี

จำนวน การซื้อขายแลกเปลี่ยนมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับตลาดนั้นๆ) จากตัวอย่างเดิม จะเห็นว่าในความเป็นจริงแล้วผู้ซื้อไม่ได้มีแค่ A และผู้ขายไม่ได้มีแค่ B แต่ยังมีคนอื่นอยู่ด้วยจากปริมาณความต้องการซื้อ (Demand) จำนวนมาก ก็จะเป็นผลให้ในระบบเศรษฐกิจเกิดผู้ผลิตขึ้นมา (ธุรกิจ) ที่จะผลิตสินค้าจำนวนมาก เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ ซึ่งผู้ผลิตก็จำเป็นที่จะต้องมีคนช่วยผลิต (ทำคนเดียวไม่ได้) และนี่เองที่นำไปสู่การจ้างงาน

เศรษฐกิจ (Economy)

เมื่อนำหลายตลาด (Market) มารวมกันก็จะเรียกว่า เศรษฐกิจ (Economy) ซึ่งใน 1 ระบบเศรษฐกิจ ก็จะประกอบไปด้วยตลาดหลายตลาดโดยในหนึ่งระบบเศรษฐกิจจะประกอบไปด้วยหลายตลาดรวมกัน อย่างเช่น เศรษฐกิจของประเทศไทย ก็จะประกอบไปด้วย ตลาดขึ้นส่วนรถยนต์ ตลาดยางพารา ตลาดข้าว ตลาดสินค้าอุปโภคบริโภค ตลาดรถยนต์ ฯลฯ

จากทั้งหมดจะเห็นว่าความหมายของเศรษฐกิจแบบสรุปให้เข้าใจง่าย ๆ คำว่า เศรษฐกิจ หมายถึง การแลกเปลี่ยน (Transaction) จำนวนมากที่มารวมกัน นอกจากนี้ หากพิจารณาข้อความดังกล่าวก็จะพบว่าการที่ เศรษฐกิจดี หรือ เศรษฐกิจไม่ดี ก็จะมาจากการใช้จ่ายใช้สอย (การแลกเปลี่ยน) ที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดนั่นเอง ซึ่งอำนาจการใช้จ่ายใช้สอยก็จะมาจากเงินที่ผู้ซื้อได้รับมาจากการจ้างงานนั่นเอง

ปัญหาเศรษฐกิจและการพัฒนาท่ามกลางความไม่สงบ

งานเขียนในประเด็นเศรษฐกิจและการพัฒนา มักสนใจหาคำตอบว่าสถานการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่นั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ส่งผลต่อภาวะทางเศรษฐกิจของพื้นที่ชายแดนภาคใต้และต่อการทำมาหากินของผู้คนอย่างไรบ้าง งานส่วนหนึ่งได้ชี้ถึงผลกระทบในด้านลบหรือความชบเซาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น และก็มีงานบางส่วนที่ชี้ถึงการปรับตัวได้ในระดับหนึ่ง ของผู้คนในการประกอบอาชีพท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากเงินงบประมาณภาครัฐที่ถูกทุ่มลงไปในพื้นที่อย่างมหาศาลในรอบทศวรรษที่ผ่านมา รวมถึง การขยายตัวของธุรกิจท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างสวนทางกับสถานการณ์ความไม่สงบ

1. ความไม่สงบกับความชบเซาทางเศรษฐกิจ

งานศึกษาหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นว่าสถานการณ์ความไม่สงบส่งผลโดยตรงต่อการหดตัวของธุรกิจของชายแดนใต้เนื่องจากผู้ประกอบการในภาคธุรกิจขาดความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ภาวะหดตัวนี้เห็นได้จากการลดลงของการจ้างแรงงานและการใช้ไฟในภาคอุตสาหกรรม (อนุวัตสงสม, 2552) รวมทั้งการมีกระแสเงินสดออกมากกว่ากระแสเงินสดเข้ามา เพราะประชาชนในพื้นที่ว่างงานและมีรายได้ลดลงส่งผลต่อความสามารถในการออมเงิน (ณัทกาญจน์ เอกอรุ และคณะ, 2556) นอกจากนี้ก็มียานศึกษาเชิงปริมาณที่ชี้ว่าในพื้นที่ซึ่งมีจำนวนครั้งของความไม่สงบสูง ค่าเฉลี่ยระดับของปัญหาที่จะยิ่งสูงกว่ากลุ่มพื้นที่อื่น ปัญหาในที่นี้ได้แก่ สินค้าแพง ค่าใช้จ่ายในการขนส่งที่เพิ่มมากขึ้น การขาดตลาดรองรับผลผลิต และ เงินทุน

หมุนเวียนไม่เพียงพอในการผลิต (อนุวัต สงสม,2552) ตลอดจนงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าการผลิตในภาคธุรกิจต่างๆ ได้ลดลงอย่างมากตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2547 ไม่ว่าจะเป็นปริมาณสัตว์น้ำขึ้นท่าที่ลดลง (อนุวัต สงสม,2552) รวมทั้ง การลดลงของการผลิตยางแผ่นดิบซึ่งเหตุผลด้านความปลอดภัยได้ทำให้ระยะเวลาการกรีดยางพาราในแต่ละวัน ของชาวบ้านสั้นลงมาก พวกเขาต้องกรีดยางตอนเช้าแทนตอนกลางคืน ทำให้ได้ผลผลิตน้ำยางน้อยจนส่งผลกระทบต่อ ภาวะเศรษฐกิจโดยรวม ทั้งนี้ เศรษฐกิจยางพาราเป็นศูนย์กลางและเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ของภูมิภาค (ไชร์พินา เเด่นสุมิตร,2556) ขณะที่มาตรการรักษาความปลอดภัยของฝ่ายรัฐเองก็ทำให้ชาวบ้านหา กินได้ลำบากมากขึ้น ดังกรณีชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่สามารถทำการประมงบริเวณชายฝั่งทะเลหน้าค่ายจุฬา ภรณ์ กองทัพเรือ ที่มีความยาวถึง 2 กิโลเมตรได้อีกต่อไปด้วยเหตุผลด้านการรักษาความปลอดภัย (เกื้อ ฤทธิ บุรณ์, 2555)

น่าสนใจว่าในช่วงแรกของการเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ รัฐบาลได้พยายามกระตุ้น เศรษฐกิจโดยเพิ่มการใช้จ่ายงบประมาณในพื้นที่ให้มากขึ้น เช่นใน พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2548 ที่มีการเบิกจ่าย งบประมาณจริง 18,143.6 ล้านบาทและ 25,335.4 ล้านบาท ตามลำดับ แต่กระนั้น ในระยะแรกดูเหมือน มาตรการนี้ยังไม่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่ได้มากนัก ดังที่ระบุไว้ในรายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อ ความสมานฉันท์แห่งชาติ (อนุวัต สงสม,2552) และสัดส่วนของคนท้องถิ่นที่ทำงานเป็นลูกจ้างภาครัฐก็ยังมีน้อย อยู่ แม้จะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นก็ตาม (อารี จำปากลาย และ รศรินทร์ เกรย์,2550) ทั้งนี้ จะได้กล่าวถึงบทบาทที่ เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญของการใช้จ่ายงบประมาณภาครัฐที่มีต่อเศรษฐกิจชายแดนได้อีกครั้งในหัวข้อ 3.3

2. ความไม่สงบและผลกระทบต่อการทำมาหากิน

จากความชบเซาทางเศรษฐกิจข้างต้น ส่งผลกระทบต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของคนหลายกลุ่ม ทำให้ต้อง ประสบความยากลำบากเพิ่มขึ้นในการทำมาหากิน ที่ผ่านมามีงานศึกษาหลายชิ้นที่มุ่งทำความเข้าใจผลกระทบ นี้ และดูว่าผู้คน โดยเฉพาะคนที่มักตกเป็นเป้าของความรุนแรง เช่น ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยพุทธ และคน ที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมอ่อนแออย่างสตรีมายที่สามีเสียชีวิต ได้ปรับตัวหรือรับมือต่อสถานการณ์นี้ อย่างไรบ้าง ในงานวิจัยของวิวิธ ช่างศร (2553) ชี้ว่าผลกระทบของความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อแต่ละบุคคล คราวเรือน และชุมชนแตกต่างกันขึ้นกับหลายปัจจัย ในกรณีหมู่บ้านไทยพุทธหนึ่งในจังหวัดยะลา เหตุการณ์ ความไม่สงบได้ทำให้การประกอบอาชีพของผู้คนมีความยากลำบาก และการจัดการเรียนการสอนแก่เด็ก นักเรียนก็ไม่อาจทำได้ต่อเนื่อง ขณะที่การปฏิสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาก็มีน้อยลง อย่างไรก็ดี วิวิธชี้ว่าแม้จะ เผชิญกับความยากลำบาก แต่ชุมชนแห่งนี้ก็ยังมีความเข้มแข็งบนฐานของระบบเครือญาติและการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน การมีผู้นำฝ่ายปกครองและพระสงฆ์ที่เข้มแข็ง และการเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานรัฐ ที่สำคัญคือ ยังคงมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกันระหว่างคนไทยพุทธกับคนมลายูมุสลิม เช่นร้านขายของชำชาวไทยพุทธมี ลูกค้าเป็นชาวมลายูมุสลิม ร้านอาหารมุสลิมก็มีลูกค้าเป็นชาวไทยพุทธ ที่สำคัญมีการซื้อขายยางพาราระหว่าง กันของทั้งสองกลุ่ม ซึ่งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจนี้ช่วยให้ความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงดำรงอยู่

อย่างไรก็ดี คนกลุ่มอื่นอาจไม่โชคดีเท่าชาวบ้านในงานศึกษาของวิวิธ ดังกรณีกลุ่มผู้ประกอบการค้า ปลีกที่ต้องประสบความยากลำบากในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นอย่างมากจากยอดขายที่ลดลง และความไม่

ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจนบางรายถึงขั้นต้องอพยพโยกย้ายออกไปอยู่นอกพื้นที่ ในงานศึกษาของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และคณะ (2555) พบว่าผู้ประกอบการค้าปลีกชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยพุทธ ต้องปรับตัวต่อความไม่สงบด้วยการปิดร้านให้เร็วขึ้นรวมทั้งการจ้างลูกจ้างที่เป็นมุสลิมมาเป็นผู้ขายของหน้าร้าน เพื่อสร้างความไว้วางใจแก่ลูกค้าที่เป็นมุสลิมและเพื่อป้องกันอันตราย แต่ในที่สุดผู้ประกอบการเหล่านี้ก็มักลงเอยด้วยการโยกย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น ส่วนลูกหลานก็มักออกไปทำงานนอกพื้นที่มากกว่าสืบทอดกิจการของครอบครัว ข้อค้นพบอย่างหนึ่งที่น่าสนใจมาจากการงานของธงพลก็คือ ท่ามกลางความขบเซาของธุรกิจค้าปลีกโดยชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน กิจการค้าปลีกของชาวมลายูมุสลิมกลับเฟื่องฟูขึ้นมาก โดยมีร้านค้าปลีกของชาวมลายูมุสลิมเกิดขึ้นมาใหม่เป็นจำนวนมากหลังจากที่เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 นำมาสู่การค่อยๆ แบ่งแยกร้านค้าของลูกค้าชาวไทยพุทธและมลายูมุสลิม โดยลูกค้ากลุ่มหลังมักนิยมเข้าไปซื้อของในร้านค้าที่เจ้าของร้านเป็นชาวมลายูมุสลิมด้วยกันมากขึ้นทุกที อย่างไรก็ตาม งานของธงพลและคณะยังไม่มีคำตอบว่าการขยายตัวอย่างมากของผู้ประกอบการชาวมลายูมุสลิมนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยใด

นอกจากนั้นก็ยังมียานศึกษากลุ่มเปราะบางหรือกลุ่มเสี่ยงอื่น ๆ ที่สำคัญคือ กลุ่มหญิงม่ายที่สามีเสียชีวิตจากเหตุความไม่สงบ ในงานศึกษาของฮามีตะห์มาสาระกามา (2555) พบว่ากรณีภรรยา (และลูก) ของเจ้าหน้าที่รัฐหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ความไม่สงบจะได้รับเงินเยียวยาจากรัฐบาลและได้รับทุนการศึกษาบุตรในทุกระดับ และสตรีม่ายนั้นมักได้รับการแต่งตั้งให้ทำงานในอาชีพที่มั่นคงในหน่วยงานต้นสังกัดของสามี เช่น ทำงานในโรงเรียนหรือสถานีนอนามัยแต่สำหรับสตรีม่ายที่สามีเสียชีวิตจากการถูกกระทำโดยรัฐ จะไม่ได้รับความช่วยเหลือมากนักหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือเลย เมื่อสามีตายก็ไม่มีคนช่วยทำมาหากินและมักไม่มีอาชีพที่แน่นอน รวมทั้งไม่สามารถดูแลบุตรได้อย่างเต็มที่ จนเกิดปัญหาบุตรหลานเกเร ข้อค้นพบอีกอย่างของงานชิ้นนี้ก็คือ ไม่ว่าสามีที่เสียชีวิตของสตรีม่ายจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือเป็นฝ่ายถูกกระทำจากรัฐ พวกเธอล้วนแต่ได้รับผลกระทบทางจิตใจอย่างแสนสาหัส ที่น่าสนใจก็คือว่าสตรีม่ายเหล่านี้ได้หันมาปฏิบัติศาสนกิจให้เคร่งครัดและสม่ำเสมอกว่าเดิมหลังจากที่สามีเสียชีวิต อันถือเป็นการปรับตัวทางศาสนาที่ช่วยให้พวกเธอมีความสัมพันธ์อันสง่างามกับอัลเลาะห์ สามารถดำรงคุณความดี และรับผิดชอบต่อหน้าที่ได้ดี

3. ความไม่สงบกับการปรับตัวโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของธุรกิจท้องถิ่น

แม้ความไม่สงบและความรุนแรงระลอกใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 จะนำมาซึ่งความขบเซาทางเศรษฐกิจและความยากลำบากในการทำมาหากินของผู้คน แต่การที่สถานการณ์นี้ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาแล้วกว่า 10 ปี สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การที่ผู้คนปรับตัวได้ต่อสถานการณ์ตามเวลาที่ผ่านมา ในช่วงปีแรกๆ เราอาจพบว่าเหตุการณ์ความไม่สงบได้สร้างความหวาดกลัวจนชาวสวนยางไม่กล้าออกไปกรีดยางช่วงเข้ามิดดิงเช่นเคย และสำหรับพืชผลอื่นก็มีปัญหาว่าพ่อค้าคนกลางไม่กล้าเข้าไปรับซื้อผลผลิตในหมู่บ้านหรือการที่ราคาพืชผลตกต่ำเนื่องจากการขนส่งเป็นไปอย่างลำบาก แต่สำหรับในปีหลัง ๆ มา การปรับตัวต่อสถานการณ์ความไม่สงบก็ปรากฏชัดมากขึ้นสำหรับในชุมชนที่ผู้เขียนบทความลงไปศึกษา ซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในจังหวัดปัตตานีพบว่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีคนในหมู่บ้านเริ่มขยับขยายมาลงทุนเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร

เสียเอง โดยไม่ต้องรอการเข้ามาของพ่อค้าคนกลางจากภายนอก ขณะที่ชาวสวนยางก็ใช้เวลาในชีวิตเสียใหม่ให้ สอดคล้องกับการกรีดยางในช่วงสายของวัน จนกลายมาความเคยชินหรือเป็นภาวะปกติ และไม่ได้รู้สึกว่ สถานการณ์ความไม่สงบได้สร้างปัญหาอะไรมากนักต่อการทำมาหากิน (Bundhuwong,2013) ที่สำคัญในงาน ของ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ (2555) ชี้ว่า ท่ามกลางความรุนแรงและความไม่สงบในรอบสิบปีที่ผ่านมา เศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ได้หดตัวอย่างที่เข้าใจกัน โดยหากไม่ได้เติบโตหรือขยายตัวก็ยังคงทรงตัว สวนทางกับความรุนแรง/ความไม่สงบในพื้นที่ เนื่องจากภาครัฐได้ทุ่มงบประมาณลงมาในพื้นที่อย่างมหาศาล ทั้งในส่วนงานพัฒนาและงานความมั่นคง ก่อให้เกิดการจ้างงานภาครัฐและการไหลเวียนของเงินจำนวนมากไปสู่ ผู้คนในระดับต่างๆ สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในชุมชนที่ผู้เขียนบทความได้ไปศึกษา ที่การทำงานในภาครัฐมี อย่างหลากหลาย มีตั้งแต่ส่วนที่เป็นผู้นำทางการอย่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสวนที่เป็นคนรุ่นใหม่ ที่ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรืออนุปริญญาที่ทำงานเป็นพนักงานหรือลูกจ้างในองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นครู เป็นเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) มาจนถึงสวนของวัยกลางคนทั้งหญิงและชายที่ อาจเรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่ทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวและลูกจ้าง "โครงการ สืบพันธุ์" รวมทั้งบางส่วนที่ทำงานประจำเป็นอาสาสมัครรักษาดินแดน เป็นทหารพราน ฯลฯ ทั้งนี้ โดยมี คริวเรือนเกือบครึ่งหนึ่งของชุมชนที่มีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนที่มีรายได้หลักมาจากการทำงานภาครัฐ และเริ่ม มีคริวเรือนที่มีรายได้จากการจ้างงานภาครัฐแต่เพียงแหล่งเดียวเกิดขึ้นด้วย (Bundhuwong, 2013)

นอกจากนั้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีพลวัตทางโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ น่าสนใจ ในแง่ที่มีการขยายตัวของภาคการค้ารายย่อยและธุรกิจขนาดต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง (ศรีสมภพ จิตร ภิรมย์ศรี และคณะ,2555) แม้ที่ผ่านมาจะยังไม่มีการศึกษาวิจัยในประเด็นนี้เป็นการเฉพาะ แต่หากเราติดตาม ชาวเศรษฐกิจจากสื่อต่างๆ ก็พบว่าในรอบหลายปีที่ผ่านมาการลงทุนใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากใน จังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งดำเนินการโดยนักลงทุนหรือนักธุรกิจชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ทั้งที่เป็นร้านค้าปลีก ร้านอาหาร บริษัททัวร์ และกิจการไปรษณีย์ที่น่าสนใจก็คือ มีการจัดตั้งบริษัทในลักษณะกลุ่มธุรกิจที่มีการระดม ทุนจากประชาชนในพื้นที่อย่างกว้างขวางเพื่อลงทุนในกิจการต่าง ๆ เช่นการสร้างเมืองใหม่แบบครบวงจร การ ซื้อกิจการสำคัญในท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมของนักธุรกิจชาวไทยเชื้อสายจีน เช่นโรงแรมรีสอร์ททมิฬทะเลที่เป็นที่ นิยม หรือโรงพยาบาลเอกชนระดับจังหวัด กลุ่มบริษัทเหล่านี้เน้นการดำเนินธุรกิจตามแนวคิดแบบอิสลาม เช่น การลงทุนและแบ่งปันผลประโยชน์ตามหลักศาสนา การใช้สาชูรอในการตัดสินใจ การจัดทำโรงแรมรีสอร์ท ทแบบ "ฮาลาล" ร้อยเปอร์เซ็นต์ รวมทั้งเน้นการสร้างความภาคภูมิใจของคนท้องถิ่นชายแดนใต้ในการมีส่วนร่วม เป็นเจ้าของกิจการผ่านทางการร่วมทุน'ปรากฏการณ์เหล่านี้มีความน่าสนใจอย่างยิ่งหากจะศึกษาต่อไปเกี่ยวกับ พลวัตเศรษฐกิจชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบนี้

ข้อเสนอทางออกต่อปัญหาชายแดนภาคใต้ต่อภาคเศรษฐกิจข้อเสนอในการพัฒนาเศรษฐกิจใน ระบบตลาด

ข้อเสนอในการพัฒนาแบบทางเลือกจากโครงการวิจัยพัฒนาเชิงปฏิบัติการของเครือข่ายภาคสังคมประชาสังคมข้างต้น ได้เน้นไปที่การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและการฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อเป็นฐานในการดำรงชีพ ที่หมายถึงการผลิตในภาคเกษตรแบบพึ่งตนเองหรือยั่งยืนในระดับครัวเรือนและชุมชนอันสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรมอิสลาม น่าสนใจว่าข้อเสนอเหล่านี้ยังไม่พูดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนที่ต้องเชื่อมโยงกับระบบตลาดหรือทุนนิยมมากนัก อย่างไรก็ตามยังมีงานเขียนบางส่วนที่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ โดยเสนอว่าหลังจากที่ชุมชนเข้มแข็งพอควรแล้วก็ให้ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชนส่วนในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรเน้นสร้างความหลากหลายที่มากกว่าด้านการเกษตรเพื่อสร้างการจ้างงานในท้องถิ่น (บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, 2555)

ข้อเสนอในการพัฒนาเศรษฐกิจที่น่าสนใจในงานศึกษาเหล่านี้ก็คือ การพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานเอกลักษณ์ ว่าจะเป็นจุดเด่นจากการใช้ภาษามลายู ที่เป็นภาษาหลักของกลุ่มประเทศในโครงการความร่วมมือเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle: IMT-GT) และจุดเด่นในความเป็นมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความเป็นเลิศในอุตสาหกรรมอาหารฮาลาลหรือการเป็นครัวมุสลิมโลก การพัฒนาสถาบันการเงินแบบอิสลามรวมทั้งข้อเสนอให้รัฐส่งเสริมนักธุรกิจมุสลิมท้องถิ่น เพราะที่ผ่านม่อุตสาหกรรมในพื้นที่ที่รัฐส่งเสริมส่วนใหญ่เป็นการลงทุนโดยคนนอก เช่น อุตสาหกรรมอาหารทะเลแช่แข็ง รวมทั้งข้อเสนอที่ว่าควรพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากการเกษตรเช่น การสร้างโรงงานน้ำยางข้น และควรต้องเป็นเศรษฐกิจที่เกื้อหนุนต่อการรักษาระบบนิเวศ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนิเวศป่าดิบชื้น ที่สำคัญจะต้องพัฒนาคน แม้ปัจจุบันคนในพื้นที่เริ่มเห็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่จะต้องมีความรู้ภาษาไทยเพื่อประกอบอาชีพสมัยในเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ปัญหาก็คือ นักเรียนที่จบหลักสูตรสามัญทั้งของโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามไม่สามารถแข่งขันในระดับอุดมศึกษาหรือทำงานประกอบอาชีพแข่งกับคนไทยพุทธในพื้นที่อื่นๆ ได้ (บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, 2555)

นอกจากข้อเสนอดังกล่าวมาแล้วยังมีงานเขียนจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหลายชิ้นที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้ไปสร้างกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับคนท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน หลายโครงการเน้นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นการเฉพาะ น่าสนใจว่าแม้ภาพรวมของงานวิจัยท้องถิ่น สกว. จะอิงกับแนวคิดแบบวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน ที่เน้นผลเสียของการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เน้นการให้คุณค่าของระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิม และความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนแต่เมื่อดูในส่วนของความต้องการของคนท้องถิ่นจริง ๆ ผ่านกระบวนการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของคนท้องถิ่นแล้ว เราก็จะเห็นถึงความจำเป็นและความต้องการของชาวบ้านในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด โดยเฉพาะในแง่มุมที่พวกเขาสามารถได้ประโยชน์ ไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบหรือไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่างๆ มากนัก

กรณีงานวิจัยของสันติ สมาเฮาะ และคณะ (ม.ป.ป.) เรื่อง "การเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ระบบการค้าชายแดนไทย-มาเลเซียและศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาการค้าปลากระพงเบื้องต้นด้วยกระบวนการกลุ่มกรณีการค้าปลากระพงตำบลหนองแรด อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี" เป็นงานวิจัยเพื่อช่วยหาทาง

แก้ปัญหาของชาวบ้านผู้เลี้ยงปลากระพงที่อำเภอยะหริ่ง ซึ่งมีมาเลเซียเป็นตลาดสำคัญ ที่ผ่านมาผู้เลี้ยงกลุ่มนี้ประสบปัญหาจากระเบียบพิธีการส่งออก ขั้นตอนในการรับรองและขอใบอนุญาต เล่ห์กลทางการค้า การที่ต้องจ่ายใต้โต๊ะให้เจ้าหน้าที่ และการที่ชาวมาเลเซียเริ่มเปลี่ยนมาสั่งซื้อลูกปลาเพื่อนำไปเลี้ยงเองแทนที่จะซื้อปลาในขนาดบริโภค งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและระเบียบพิธีการทางการค้าแก่ผู้ค้าปลากระพงเพื่อจัดทำคู่มือการเพาะเลี้ยงและระเบียบการส่งออก และเพื่อใช้กระบวนการกลุ่มและกระบวนการวิจัยในการแสวงหาทางแก้ปัญหา เช่น การจัดบันทึกการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ การวางแผนรายรับรายจ่าย รวมทั้งเน้นการประสานความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานการค้าไทยในประเศมาเลเซีย เอกอัครราชทูตที่ปรึกษาฝ่ายพาณิชย์ประจำกรุงกัวลาลัมเปอร์ ทั้งนี้ โดยมีนักวิชาการท้องถิ่นมาหนุนช่วยด้านฐานข้อมูล การสำรวจเศรษฐกิจชายแดน การค้นหาอาชีพทางเลือกที่น่าสนใจ และการสร้างเครือข่ายน่าสนใจว่าอาชีพการส่งออกปลากระพงเกิดขึ้นในช่วงที่อาชีพดั้งเดิมอย่างเช่นการทำนาหรือการทำน้ำตาลโดนดัดแปลง และคนต้องหันไปเป็นแรงงานรับจ้างในประเทศมาเลเซีย การเลี้ยงปลากระพงจึงเป็นอาชีพทางเลือกที่มีนัยสำคัญท่ามกลางสถานะเศรษฐกิจปัจจุบันเช่นเดียวกับงานวิจัยของจอร์จัน บัวแก้ว และคณะ (2549) เรื่อง "การจัดฐานข้อมูลและข้อเสนอยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการพัฒนากลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรีและกลุ่มกปิเยาะห์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้" ที่วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของกลุ่มผู้ผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่าจุดแข็งก็คือการผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์เป็นอาชีพที่สอดคล้องกับศาสนาและวัฒนธรรม สามารถทำงานอยู่ที่บ้านไปพร้อม ๆ กับการดูแลครอบครัวและการปฏิบัติศาสนกิจได้ ส่วนจุดอ่อนก็คือ การขาดทักษะในการบริหารจัดการ การหาตลาดและความพึงพอใจที่จะเป็นแค่ผู้รับจ้างผลิตมากกว่าผู้ประกอบการ รวมทั้งการผลิตแล้วตัดราคาตัวเอง ขณะที่การช่วยเหลือจากรัฐก็กลับทำลายกลไกตลาด เพราะกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตฟรีขายสินค้าในราคาถูกตัดหน้า เพราะพวกเขาไม่มีต้นทุน นอกจากนั้น การที่การผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์ต้องเกี่ยวข้องกับการทำธุรกรรมระหว่างประเทศมาก ทั้งในแง่การนำเข้าวัตถุดิบ การส่งขาย จึงยากที่ใครจะเขยิบมาเป็นผู้ประกอบการ อีกทั้งยังประสบปัญหาคู่แข่งจากประเทศเพื่อนบ้านที่สามารถผลิตได้ในราคาต่ำกว่า ส่วนบางแห่ง เช่น ตะวันออกกลาง ก็ผลิตใช้ภายในประเทศตัวเอง งานชิ้นนี้มองว่า สถานการณ์ความไม่สงบได้บดบังศักยภาพของชุมชนในการเป็นศูนย์กลางเครื่องแต่งกายมุสลิมในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้ รัฐควรเข้ามาส่งเสริมอาชีพนี้ให้มากกว่าเดิม เพราะดีกว่าการปล่อยให้คนไปทำงานโรงงานนอกพื้นที่ อันจะทำลายสังคมและครอบครัวซึ่งเป็นฐานสำคัญของความสันติสุข

นอกจากนั้นก็ยังมียานวิจัยที่ต้องการค้นหาทุนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเดิมที่ผู้คนและชุมชนมี อันจะช่วยทำให้เกิดการพัฒนาท่ามกลางกระแสทุน/ระบบตลาดโดยเชื่อว่าทุนเดิมเหล่านี้ถูกละเลยและมองข้ามมานานจากภาครัฐ ทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อการดำรงชีพของผู้คนได้ตึ้นักและไม่สามารถช่วยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้ ทุนที่สำคัญก็คือ เครือข่ายทางสังคมที่มีผ่านเครือข่ายการค้า ดังในงานวิจัยของพรพันธุ์ เขมคุณาศัย (2555) ที่ชี้ว่าแม้การเปลี่ยนแปลงเขตแดนไทยมาเลเซียและพิธีการด่านตรวจคนเข้าเมือง และมาตรการผูกขาดข้าวของรัฐ จะทำให้การค้าข้าวสารข้ามแดนตามแนวชายแดนที่มีมาตั้งแต่อดีตกลายเป็นสิ่งที่

ผิดกฎหมาย รวมทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่นำมาสู่การปิดเส้นทางแม่น้ำบางสายได้ทำให้การค้าข้าวข้ามแดนบางส่วนต้องยุติลง แต่เครือข่ายค้าข้าวข้ามแดนก็ยังคงดำรงอยู่ผ่านทางยุทธศาสตร์ปรับตัวของผู้คนเพื่อตอบสนองและต่อรองกับอำนาจและกฎระเบียบในการควบคุมพื้นที่ชายแดนที่รัฐสร้างขึ้น พร้อมทั้งเสนอว่าหน่วยงานรัฐควรเข้าใจวิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน และการที่รัฐไม่ยึดหยุ่นประนีประนอม อาจนำมาสู่ความคับข้องใจจนนำมาสู่ปัญหาความมั่นคงได้

บทสรุป

จากการทบทวนงานเขียนในบทความนี้ จะเห็นถึงปัญหาของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นั้นมาจากเรื่องของภาคเศรษฐกิจด้วย เพราะมาจากความกังวลในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง อีกทั้งยังมีปัญหาวางงานและรายได้ลดลง จากงานวิจัยยังพบว่าจำนวนครั้งของความไม่สงบสูง ค่าเฉลี่ยระดับของปัญหาก็จะยิ่งสูงกว่ากลุ่มพื้นที่อื่น ปัญหาในที่นี้ได้แก่ สินค้าแพง ค่าใช้จ่ายในการขนส่งที่เพิ่มมากขึ้น การขาดตลาดรองรับผลผลิต และ เงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอในการผลิต จึงมีความจำเป็นต้องฟื้นฟูในด้านของเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วน

เอกสารอ้างอิง

- ชลิตา บัณทวงศ์. (2560). “เศรษฐกิจและการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้: การสำรวจเชิงวิพากษ์.” ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อนุวัต สงสม. (2552). “เศรษฐกิจของภาคครัวเรือนจังหวัดปัตตานีภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้.” วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- ณัทกาญจน์ เอกอรุ และคณะ. (2556). “ความสัมพันธ์ระหว่างกระแสเงินสดกับสถานะเศรษฐกิจและสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้.” ฝานโยบายข้ามชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- โซร์พินา เด่นสุมิตร. (2556). “ผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงที่มีต่อการผลิตยางแผ่นดิบ: กรณีศึกษาของจังหวัดยะลาประเทศไทย.” สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เกื้อ ฤทธิบุรณ์. (2555). “แนวทางการพัฒนาการจัดการประมงชายฝั่งโดยองค์กรท้องถิ่นจังหวัดปัตตานีและนราธิวาส.” ปัญหาชายแดนใต้มองผ่านงานวิจัยของ ม.อ. หนังสือชุดความรู้ ม.อ. เล่มที่ 2/2555. สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อารี จำปากลาย และ รศรินทร์ เกรย์. (2550). “การเปลี่ยนแปลงทาง ประชากร ครอบครัวและสถานะทางเศรษฐกิจสังคมของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- วิทวัส ช่างศร. (2553). การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ หลังเหตุความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 –พ.ศ. 2554 ศึกษากรณี หมู่ 4 ตำบลลำพระยา อำเภอเมืองจังหวัดยะลา. สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และคณะ. (2555). “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสถานะและการปรับตัวของผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกในเขตอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานียะลา และนราธิวาส.” ชุดโครงการวิจัย “มาเลเซีย: นัยที่สำคัญต่อไทย.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- ฮามิดะห์ มาสละกา. (2555). “สถานภาพและการปรับตัวของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษา: สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา”ชุดโครงการวิจัย “มาเลเซีย: นัยที่สำคัญต่อไทย.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ. (2555). “เศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในท่ามกลาง 8 ปีของความรุนแรง.”สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้. <http://www.deepsouthwatch.org/node/2871>.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒน์. (2555). “การศึกษานโยบาย มาตรการ และแนวทางการแก้ปัญหาความไม่สงบและการพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้.”ปัญหาชายแดนใต้มองผ่านงานวิจัยของ ม.อ. หนังสือชุดความรู้ ม.อ. เล่มที่ 2/2555. สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สันติ สมหาเฮะ และคณะ. ม.ป.ป. “การเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ระบบการค้าชายแดนไทย-มาเลเซีย และศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาการค้าปลากะพงเบื้องต้นด้วยกระบวนการกลุ่ม กรณีการค้าปลากะพงตำบลหนองแรด อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- จรีรัตน์ บัวแก้ว และคณะ. (2549). “การจัดฐานข้อมูลและข้อเสนอยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการพัฒนากลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรีและกลุ่มกปิเยาะห์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้:รายงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2555). “รายงานวิจัยความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ: ชุมชนนุโระ อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พจนุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์; 2546.
- Kris Piroj. (2019). เศรษฐกิจ คืออะไร? ความหมายของเศรษฐกิจสืบค้น 13 เมษายน 2567, จาก <https://greedisgoods.com>
- Bundhuwong, Chalita. (2013). “Economic Life of Malay Muslims in SouthernmostThailand amidst Ecological Changes and Unrest.” PhD Dissertation inAnthropology. University of Hawaii at Manoa.